SIMION DĂNILĂ

OICONIMUL *REMETEA* ŞI VARIANTELE SALE. O CONTROVERSĂ[*]

1. Comunicarea noastră este prilejuită de un articol al lui I. Ionescu, apărut nu de mult în revista „Limba română"[1]. Autorul consideră, în esenţă, că termenul **râmeţ* (s. m.), pl. **râmeţi* este moştenit direct din limba latină (< *eremitus* < *eremita, -ae*) în epoca dacoromână (sec. II–VI, VII); el a fost împrumutat şi în maghiară, *remete* „pustnic, sihastru". Cu alte cuvinte, magh. *remete* provine din rom. **râmeţ(i),* şi nu rom. **râmeţ(i)* din magh. *remete,* cum se susţine îndeobşte[2], ceea ce înseamnă că toate toponimele româneşti *Remetea, Rimetea, Remeţi* au avut la început forma *Râmeţ(i)* şi au fost apoi maghiarizate[3]. Principalul argument adus de I. Ionescu în sprijinul acestei etimologii este scrisoarea episcopului Teotim al Tomisului (sfârşitul sec. IV – începutul sec. V) adresată eremiţilor şi cenobiţilor din Scythia Minor (Dobrogea), dovadă a existenţei *eremiţilor* pe teritoriul ţării noastre înaintea folosirii termenilor *călugăr, mânăstire, monah, schimnic, schit, sihastru, sihăstrie*[4].

2. Problema merită a fi examinată mai îndeaproape, întrucât implică un proces mult mai complex, atingând însuşi adevărul istoric privitor la relaţiile româno-maghiare de-a lungul veacurilor.

2.1. O hartă a distribuirii oiconimelor *Remetea* (şi variantele) pe teritoriul României ne arată că acestea se întâlnesc numai în Banat şi Ardeal. Întocmirea acestei hărţi s-a făcut pe baza *Indicatorului localităţilor din România* de Ion Iordan, Petre Gâştescu şi D. I. Oancea (Bucureşti, 1974) şi a celor două volume din *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania* de Coriolan Suciu (Bucureşti, vol. I, 1967, vol. II, 1968). Informaţiile despre *Bucova* CS (pct. 24), fostă *Remetea,* provin de la Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor medievale din Banat* (Timişoara, 1973), iar cele despre *Riméťa,* afluent al Someşului Mare în hotarul localităţii Feldru BN, pe care a existat o mănăstire (pct. 28), „pe *Rimetea*" sau

[*] Comunicare prezentată la Al XI-lea Simpozion Naţional de Onomastică, Cluj-Napoca, 19-21 noiembrie 1996.

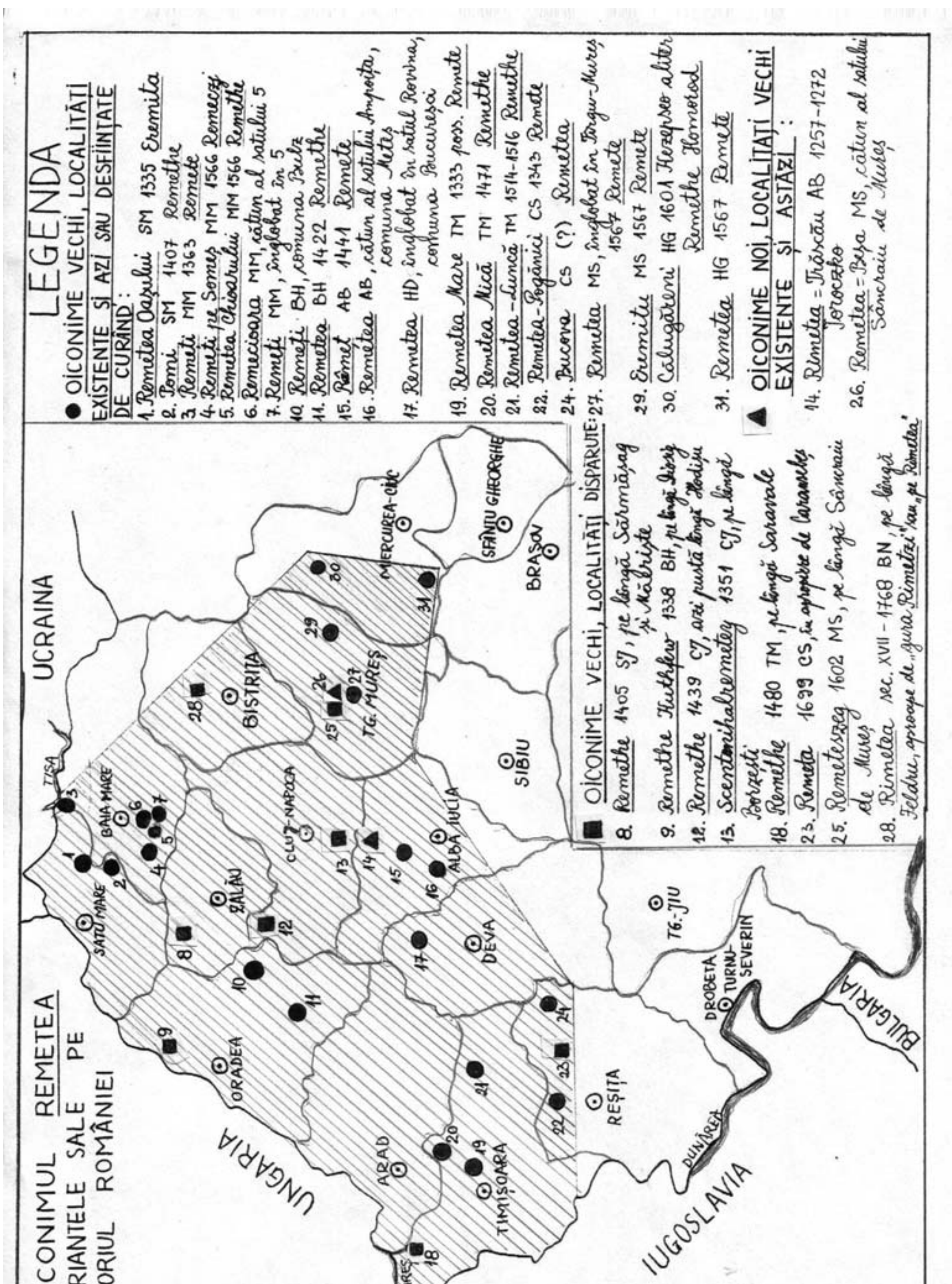
[1] I. Ionescu, *Doi termeni paleocreştini din epoca dacoromână,* în LR, XLIII, 1994, nr. 1–2, p. 28-31.

[2] Nicolae Drăganu, *Toponimie şi istorie,* Cluj, 1928, p. 113; „Balkan-Archiv", III, p. 63; G. Kisch, *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen,* Timişoara, 1928, p. 42; idem, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache,* Leipzig, 1934, p. 303; Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, p. 245 etc.

[3] I. Ionescu, art. cit., p. 30.

[4] *Ibidem,* p. 30-31.

DACOROMANIA, serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p. 177-182

OICONIMUL REMETEA
ŞI VARIANTELE SALE PE
TERITORIUL ROMÂNIEI
UCRAINA
UNGARIA
IUGOSLAVIA
BULGARIA
TISA
MUREŞ
DUNĂREA
SATU MARE
BAIA MARE
ORADEA
ZALĂU
CLUJ-NAPOCA
BISTRIŢA
TG. MUREŞ
MIERCUREA-CIUC
SFÂNTU GHEORGHE
BRAŞOV
SIBIU
ALBA IULIA
DEVA
ARAD
TIMIŞOARA
REŞIŢA
TG.-JIU
DROBETA TURNU-SEVERIN
LEGENDA
OICONIME VECHI, LOCALITĂŢI EXISTENTE ŞI AZI SAU DESFIINŢATE DE CURÂND:
1. Remetea Oaşului SM 1335 Eremita
2. Tomi SM 1407 Remethe
3. Remeţi MM 1363 Remete
4. Remeţi pe Someş MM 1566 Remeczj
5. Remetea Chioarului MM 1566 Remethe
6. Remecioara MM, cătun al satului 5
7. Remeţi MM, înglobat în 5
10. Remeţi BH, comuna Bulz
11. Remetea BH 1422 Remethe
15. Râmet AB 1441 Remete
16. Remetea AB, cătun al satului Ampoiţa, comuna Meteş
17. Remetea HD, înglobat în satul Rovina, comuna Bucureşci
19. Remetea Mare TM 1333 poss. Remete
20. Remetea Mică TM 1471 Remethe
21. Remetea-Luncă TM 1514-1516 Remethe
22. Remetea-Pogănici CS 1343 Remete
24. Bucova CS (?) Remetea
27. Remetea MS, înglobat în Târgu-Mureş, 1567 Remete
29. Eremitu MS 1567 Remete
30. Călugăreni HG 1601 Kezepseo aliter Remethe Homorod
31. Remetea HG 1567 Remete
OICONIME VECHI, LOCALITĂŢI DISPĂRUTE:
8. Remethe 1405 SJ, pe lângă Sărmăşag şi Măgrişte
9. Remethe Kuthfew 1338 BH, pe lângă Biosig
12. Remethe 1439 CJ, azi pustă lângă Hodişu
13. Scentmihalremetey 1351 CJ, pe lângă Borzeşti
18. Remethe 1480 TM, pe lângă Saravale
23. Remeta 1699 CS, în apropiere de Caransebeş
25. Remeteszeg 1602 MS, pe lângă Sâncraiu de Mureş
28. Rimetea sec. XVII-1768 BN, pe lângă Feldru, aproape de „gura Rimetzi" sau „pe Rimetea"
OICONIME NOI, LOCALITĂŢI VECHI EXISTENTE ŞI ASTĂZI:
14. Rimetea = Trăscău AB 1257-1272 Toroczko
26. Remetea = Beşa MS, cătun al satului Sâncraiu de Mureş

aproape de „gura *Rimetzi*", deci o *remeţie,* de la care se trage şi numele respectivei ape, le-am preluat din *Atlasul lingvistic pe regiuni – Transilvania. Date despre localităţi şi informatori,* de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, Bucureşti, 1992, p. 26, şi N. Drăganu, *Toponimie şi istorie,* p. 113; în privinţa numelui actual *Rimetea* AB (pct. 14), care l-a înlocuit pe mai vechiul Trăscău, Andrei-Vasile Muradin, de la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj, originar din partea locului, ne spune că a fost preluat din microtoponimia localităţii, fiind numele unui deal.

N-am putut însă lămuri din ce raţiuni numele vechi al localităţii *Beşa* MS a fost înlocuit în vremurile mai noi cu *Remetea* (pct. 26) şi deci nici în ce măsură acest oiconim poate avea relevanţă pentru discuţia noastră.

Se cuvine să mai atragem atenţia că am eliminat de pe hartă puzderia de nume *Râmeţ* din compusele *Râmeţ-Brădeşti, Râmeţ-Cheia, Râmeţ-Olteni, Râmeţ-Poieni, Râmeţ-Sat, Râmeţ-Valea Inzelului, Râmeţ-Valea Mănăstirii, Râmeţ-Valea Uzei,* deoarece este vorba de cătune înglobate în satul *Râmeţ* (pct. 15), comuna *Râmeţ* AB, care au fost numite mult mai târziu *Râmeţ* prin raportare la satul în jurul căruia gravitau. Cât despre *Cheia Râmeţului* şi *Râpa Râmeţului* sau *Mănăstirea,* pe care Iorgu Iordan[5] şi, după el, I. Ionescu[6] le leagă de cele de mai sus, ele sunt aceleaşi cu *Râmeţ-Cheia* şi, respectiv, *Râmeţ-Valea Mănăstirii*[7].

Absenţa oiconimului *Remetea* din Muntenia, Oltenia, Moldova, sudul Banatului şi chiar din Dobrogea, unde au fost semnalaţi eremiţi în sec. IV–V, fără a mai vorbi de inexistenţa termenului comun şi propriu în dialectele sud-dunărene ale limbii române, este un indiciu clar că lat. *eremitus* n-a pătruns în straturile populare ale latinei dunărene şi că nu reprezintă deci o moştenire latinească în limba română.

2.2. Mai mult, ipoteza descendenţei directe din latină a termenului în discuţie nu se susţine nici din punct de vedere fonetic. I. Ionescu, pentru a explica n. top. *Râmeţ,* porneşte de la un apelativ ipotetic **râmeţ,* cu pl. **râmeţi,* care provine din lat. *eremitus* < lat. *eremita* (< gr.). Ca *eremitus* să devină în româneşte **râmeţ,* autorul bucureştean presupune următoarele transformări fonetice: 1. „afereza lui *e-* iniţial neaccentuat"; 2. „trecerea următorului *-e-* [...] în *-â-,* provocată de *-r-* precedent"; 3. „asibilarea lui *-t-* latin + *e, i* în *-ţ(i)*". În fapt, aceste modificări nu se susţin în totalitate, deoarece: 1. *e* latin iniţial şi neaccentuat, urmat de *r,* nu dispare, ci devine *a* (lat. *ericium* > *ariciu*[8], lat. *erunco* > *arunc*[9]) (cu alte cuvinte, *-r-* deschide vocala precedentă[10]); 2. dacă al doilea *e* – neaccentuat – nu se sincopează (ca în lat. *veteranus* > *bătrân*), el se poate transforma în *â* prin faza *a;* 3. nici în *eremitus,* nici în *eremita, t* nu este urmat de iot pentru a se produce asibilaţia; iotul apare în etimonul grecesc *eremites,* invocat de I. Ionescu, însă în felul acesta

[5] Iorgu Iordan, *op. cit.,* p. 245.

[6] I. Ionescu, art. cit., p. 29.

[7] C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* I, Bucureşti, 1967, p. 137; II, Bucureşti, 1968, p. 80.

[8] *Istoria limbii române,* Editura Academiei, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 199.

[9] Al. Philippide, *Originea românilor,* vol. II, Iaşi, 1927, p. 56.

[10] *Istoria limbii române,* Editura Academiei, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 31.

lucrurile se amestecă şi ipoteza pierde din caracterul coerent şi riguros ştiinţific. Mai adăugăm că *i* latinesc lung şi accentuat, cum este în *eremītus,* nu se transformă în *e,* ci rămâne neschimbat, deci nu-l justifică pe *e* din **râmeţ.*

Toate acestea pledează pentru inacceptarea ipotezei transmiterii lat. *eremitus* în româneşte sub forma **râmeţ.*

De fapt, termenul comun de la care trebuie să pornim este **râmete,* care se ordonează firesc în seria substantivelor cu terminaţia *-ete* şi pluralul în *-eţi,* aşa cum sugerase N. Drăganu: *burete–bureţi, ştiulete–ştiuleţi*[11], la care mai putem adăuga o mulţime de cuvinte asemănătoare (cf. *Dicţionar invers*): *castravete, ciuculete, erete, juvete, nămete, perete, scaiete, sticlete, vrăbete* etc. **Râmete* nu poate proveni decât din magh. *remete,* care, după *Magyar-román szótár* (Bucureşti, 1961), are o singură accepţie: „sihastru, pustnic”, dar, după cunoscutul *Dictionariu ungurescu-romanescu* al lui G. Bariţiu (Braşov, 1869), are două sensuri: 1. „eremitu, sechastru, anachoretu (pustnicu)” şi 2. „eremitagiu, sechastría” (acesta, sinonim deci cu *remetéseg* din acelaşi dicţionar). Credem că aceste două înţelesuri se regăsesc în toponimele româneşti: primul în numele localităţilor *Râmeţ* AB şi *Remeţ* MM (3), BH (cf. *Călugări* BH, BZ), al doilea în oiconimele *Remetea, Rimetea* (cf. *Călugăra* BC). *Râmeţ* (pluralul lui **remete,* cu *i* mut după africata *ţ*) este forma care a rezultat firesc din magh. *remete:* magh. *e* în interiorul cuvântului, indiferent de poziţia accentului, rămâne ca atare în împrumuturile noastre din ungureşte, iar după *r* (şi alte consoane dure) > *ă*[12]: **rămete* (cf. băn. *Răm™ća*), de la care se ajunge uşor la **râmete.* Celelalte forme sunt literarizate: *Remeţi, Remetea, Rimetea.*

DLR nu înregistrează apelativul **râmete* – **râmeţi,* ci doar o creaţie savantă după magh. *remete: remeţie* „schit” (dintr-o lucrare a lui N. Iorga).

3. Pătrunderea magh. *remete* în Ardeal şi Banat se leagă, fără nici o îndoială, de tendinţele expansioniste ale catolicismului (după schisma din 1054), pe urmele cuceririlor maghiare în Transilvania.

Atâta vreme cât primii regi arpadieni ai Ungariei au rămas în bune relaţii cu Bizanţul, ortodoxia slavo-românească din Ardeal şi Banat şi-a putut continua existenţa aici până în secolul al XII-lea. Ulterior, şi mai ales pe vremea angevinilor, prozelitismul papal antiortodox a cunoscut o violentă recrudescenţă în aceste ţinuturi, dar şi la est şi la sud de Carpaţi[13]. El a fost susţinut cu deosebire de mănăstirile franciscane din Ungaria[14], care au luat naştere în secolul al XIII-lea, după fondarea ordinului franciscan al călugărilor cerşetori (1209) de către Sfântul Francisc din Assisi (1182–1226)[15], dar şi de alte ordine religioase. Este cunoscut

---

[11] N. Drăganu, *op. cit.,* p. 113.

[12] Király Francisc, *Contacte lingvistice,* Timişoara, 1990, p. 128-129.

[13] Milan Şesan, *Despre limba liturgică la români,* în „Mitropolia Ardealului”, XX, 1975, nr. 1–2, p. 13.

[14] Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească,* Bucureşti, 1982, p. 287-288.

[15] Aşadar, călugării ortodocşi de la mănăstirea Sfântul Ioan Botezătorul din Morisena (Cenad

din istorie că ordinele călugăreşti maghiare au fost aşezate în vechea Transilvanie de regii unguri, care le-au înzestrat cu bunuri şi privilegii, le-au fixat obiectivele, le-au organizat, le numeau şefii şi dispuneau de soarta şi averea acestora[16].

Remeţiile care încep să răsară de-acum pe teritoriul ţării noastre nu erau, după cum putem presupune, concepute în primul rând ca lăcaşuri ale unei vieţi isihastice, ci ca bastioane ale misionarismului catolic plantate în ţinuturi cu o populaţie covârşitor românească. Misionarismul nu se practică în locuri pustii *in deserto*, ci în zone intens populate, în cazul nostru într-un puternic bloc etnic valah.

O privire aruncată asupra hărţii alăturate arată că în judeţele Sibiu, Braşov şi Covasna nu întâlnim remeţii. Lucrul acesta se explică prin faptul că aici exista deja o populaţie catolică încă din secolul al XII-lea, dar mai ales al XIII-lea – cea săsească. Ea se stabilise în sudul Transilvaniei însoţită de misionarii ei catolici[17], cu care „râmeţii" ar fi venit într-o inutilă şi neloială concurenţă misionară. Colonizările săseşti din judeţul Bistriţa-Năsăud s-au făcut ceva mai târziu decât cele din sudul Transilvaniei[18].

4. Misionarismul catolic maghiar nu viza numai populaţia românească din Transilvania, ci şi populaţiile slave din regiunile cu care se învecina Ungaria feudală. Aşa se justifică prezenţa unor remeţii, atestate prin toponime (şi istoric), în sudul Slovaciei: *Remethe* (1255; *Szepesremete* la 1873; azi: *Mníšek nad Hnilcom*[19]) şi *Remetské Hámre* (magh.: *Remetevasgyár*[20], nu departe de graniţa cu Ungaria şi de judeţul Satu Mare); în Ucraina subcarpatică: *Turji Remeti* (1451: *Remete,* 1808: *Turia-Remete;* magh.: *Turjaremete*[21], la graniţa cu Slovacia şi aproape de graniţa cu Ungaria, în zona Ujgorod); în nord-vestul Ungariei, nu departe de graniţa cu Slovacia: *Dunaremete,* localitate în zona Győr-Sopron (1443: *Remethe*)[22], *Remeteség,* pustă lângă Tata (între Tatabánya şi Komárom), *Remete-hegy,* deal în apropiere de Nagykovácsi, zona Budapestei, ultimele două cu atestări mai recente[23]; şi în Croaţia (care trece de la ritul slavono-bizantin la cel latin abia pe la mijlocul secolului al XIII-lea[24]): *Remete,* în apropiere de Zagreb (în 1319, remeţie a

TM), după uciderea lui Ahtum (1028), n-au putut fi înlocuiţi cu „12 călugări franciscani" (I. Bălan, *op. cit.,* p. 289), ci cu călugări benedictini (cf. Vasile V. Muntean, *Contribuţii la istoria Banatului,* Tmişoara, 1990, p. 122).

[16] Onisifor Ghibu, *Ordinul franciscanilor conventuali („minoriţii") din Transilvania,* II, Bucureşti, 1937, p. XI.

[17] Thomas Nägler, *Aşezarea saşilor în Transilvania,* ed. II, Bucureşti, 1992, p. 50.

[18] *Ibidem,* p. 133.

[19] Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára,* Budapesta, 1988, p. 569.

[20] Lelkes György, *Magyar helységnév-azonosító szótár,* Budapesta, 1992, p. 322.

[21] Kiss Lajos, *op. cit.,* p. 686-687.

[22] *Ibidem,* I, p. 397.

[23] *Ibidem,* II, p. 407; despre activitatea fraţilor Chiril şi Metodiu în Moravia şi în ţările vecine şi despre lupta dintre ortodoxism şi catolicism în această zonă, vezi Milan Şesan, *Slavii, creştinismul şi Roma,* în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XXXVII, 1961, nr. 9–12, p. 615-633.

[24] Cf. *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Croatien und Slavonien,* Wien, 1902, p. 45.

ordinului Sf. Augustin: „heremiti ordinis sancti Augustini ...propre Zagrabiam”; cf. şi 1292: „Procurator fratrum heremitarum de domo et conventu iuxta Zagrabiam”; 1377: *Remethe*[25]) şi *Remetinec,* în aceeaşi zonă[26].

De menţionat că *remete,* ca entopic, nu figurează, aşa cum este şi firesc, în manualul de toponimie slavă al lui Vladimír Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky,* Praha, 1970.

5. Remeţiile ardelene şi bănăţene n-au dăinuit prea mult în forma în care au fost iniţial înfiripate. Populaţia românească, gravitând în jurul acestora, i-a asimilat repede pe „râmeţii” catolici[27], înlocuindu-i cu călugări ortodocşi, iar schiturile, ca peste tot în România, de altfel, s-au transformat în sate care au evoluat în felul lor: unele au dispărut, altele s-au dezvoltat până la mărimea unui district bănăţean[28] sau voievodat bihorean[29], altele au fost colonizate cu populaţie maghiară, fără dislocarea celei româneşti[30].

Putem afirma că, dacă în plan confesional ofensiva catolicismului maghiar în Ardeal şi Banat a avut efecte aproape neînsemnate, în toponimie a lăsat numeroase urme: pe lângă *Remetea* (cu variantele sale), putem cita atâtea localităţi cu numele *Apatău, Beclean, Căpălnaş, Căpâlna, Căpâlniţa, Căptălan, Copalnic, Cristur, Mănăşt(i)ur* etc., toate din maghiară.

Belinţ, jud. Timiş

[25] Kiss Lajos, *op. cit.,* II, p. 407.

[26] *Priručnik za primenu poštanskog broja,* [Beograd?], 1971, p. 44.

[27] De aceea, în dreptul unor asemenea localităţi găsim în documente menţiunea „possessio Valachalis” (Suciu II, p. 54).

[28] Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* IV, Cluj-Napoca, 1989, p. 54.

[29] *Ibidem,* III, 1986, p. 527.

[30] Este cazul localităţii *Remetea* BH, care, la 1445, este consemnată *Magyarremethe, Olahremethe* (Suciu II, p. 75).